

UIT DE SCHRIFT

Geen Sionslied.

Als zij, die ons aldaar gevangen hielden, de woorden eens lieds van ons begeerden, en zij, die ons overhoop geworpen hadden, vreugde, zeggende: zingt ons een van de liederen Sions. Wij zeiden: Hoe zouden wij een lied des Heeren zingen in een vreemd land.

Psalm 137: 3, 4.

Israël is om zijn zonden in Babels gevangenschap. Het maakt een donkeren tijd door. Het mist Sion, en daarin de genieting van Gods vriendelijk aangezicht en van Zijn verzoende gemeenschap. En in dien tijd wordt Israël door zijn vijanden aangezoekt om nu de kracht van zijn geloof te toonen, en te getuigen van zijn rijkdom in den Heere.

Niet om met de wereld mede te doen worden zij aangesproken; niet om hun geloof en den dienst des Heeren te verlaten, en met de Babyloniers hun afgodische liederen mee te zingen; maar integendeel, men wekt hen op om nu de zekerheid en de blijdschap van hun geloof, en hun vreugde in den Heere eens uit te spreken: — „Zingt ons een van de liederen, die verheven Godverheerlijkende liederen Sions”.

Hierin zijn Israëls vijanden nog instrumenten in de hand Gods voor Zijn volk. Want zij treffen dat volk op de gevoeligste plek.

Zoo zij gevraagd hadden met hen het wufte Babylonische leven mee in te gaan, en hun God te vergeten, dan zouden die bedrukte vromen nauwelijks antwoord gegeven hebben. Maar nu snijdt het in hun hart. Want zij worden juist in hun gemis getroffen, juist in hetgeen er moest zijn. Zij hooren er Gods verwijt in, dat zij geen blijde liederen kunnen zingen. Ja, die vijanden hadden eigenlijk gelijk; — er had verheuging in God moeten zijn; maar zij hadden den Heere bedroefd, en het was nu zoo donker. En nu moet de wereld komen, om hun gemis aan te wijzen, hun schuld hen te doen overdenken, en de roeping Gods weer te doen hooren.

O, — „zingt ons een van de liederen Sions” is veel pijnlijker dan „zingt ons een van de liederen Babels”.

Het is in later dag niet ongewoon.

Want, wordt het den Christen niet gevraagd, in tijden van druk, wat hij nu heeft aan zijn geloof?

Daar ligt hij op het ziekbed; en hij rekent met de mogelijkheid, dat hij kan gaan sterven; en menigmaal is hij nog stiller en somberder dan een wereldling die óók ziek is. En de wereld komt toe en zegt: — „ik dacht, dat gij nu wel geen zorg zoudt hebben. Zing toch een van de liederen Sions”.

Daar is een Christen, in zaken en in zijn bedrijf; en hij kan door een tegenslag of door voortdurende zorg zóó worden neergedrukt in zijn ziel, dat hij nog neerslachtiger indruk maakt dan een wereldling in diezelfde omstandigheden; en men zegt tot hem: — „ik dacht, dat gij, die zoo van uw God wist te getuigen, nu wel opgewekter en vertrouwender zoudt zijn. Waar zijn uw liederen?”

Daar is een, die zijn God mocht dienen; die ook wel zingen kon, en wiens godsdienst niet ijdel was. Hij maakt óók zijn tijd door van donkerheid en gemis van Gods gunstrijke nabijheid; en de wereld verwondert zich, dat hij zoo vreugdeloos en somber is; en zij zegt: — „ik dacht, dat uw godsdienst juist blijmoedigheid gaf, en een troostvol bestaan; maar niet is een geloof met de harp aan de wilgen”.

Dit alles, en veel meer, is hetzelfde als deze Psalm vermeldt uit de Babylonische ballingschap: — „als men daar vreugde van ons begeerde, zeggende: Zingt ons een van de liederen Sions”.

En hoeveel dieper snijdt dat in, dan dat men den Christen toeroept maar met de wereld mee te gaan en een der liederen van Babel te zingen.

Indien het ook óns dan maar een prikkel Gods is. Indien we de wereld, die zoo spreekt, dan maar zien als een instrument Gods om onze onmacht aan te toonen, onze onmacht om blij te zingen van 'heil voor ons bereid. Dan kan het ons aandrijven om beschaamd te worden voor den Heere, en óók voor de wereld die wat beters van ons had mogen zien; ons aandrijven om diep te bulgen in onze schuld, en de wereld gelijk te geven, al begrijpt ze niets van onzen toestand; en om God gelijk te geven, en onze treurige omstandigheden niet meer voor Hem te verbergen, maar met ware droefheid en mishagen over onszelfen voor God te bekennen.

Dan wil de Heere ons een blik geven op Hem, in Wien uitkomst is ook uit déze gebondenheid, — Jezus Christus.

Want alle vereeniging en gemeenschap tusschen God en den zondaar, alle vrede en blijdschap in den Heere, ligt in Christus. Hij is in de ballingschap geweest, in den vollen zin. Hij heeft de scheiding van God ten diepste doorgemaakt. Hij heeft aan het kruis moeten hooren: — „Zing nu

een van de liederen Sions. Hij heeft immers op God betrouwd? Waar blijft dan nu zijn vreugde en zijn uitkomst?” Ja waarlijk, het is Christus geweest, die geweest heeft in de ballingschap. Hij heeft deze voor Zijn volk doorgemaakt in kruis en graf. Heel deze Psalm is van Hem.

Maar dan is er ook in dien Christus uitkomst uit onze donkerheid en verwijdering van God.

Dan met onze schuld en verlatenheid naar Zijn kruis, om daar onzen God weer te zoeken als ootmoedige smeekeling, maar vertrouwend op Zijn genade.

En dáár zullen dan de liederen Sions weer in ons hart geboren worden.

U.

v. A.

KERKELUK LEVEN

Prof. Hepps misverstanden inzake de algemeene genade. I.

Ter Inleiding.

Rustig gaat het zelfvertrouwen van Prof. Dr V. Hepp voort, zich bloot te geven; thans in een vierde Dreigende-Deformatie-brochure over „De algemeene genade”. Al zijn hem ernstige fouten onder het oog gebracht ter zake van het stellen der diagnose, hij gaat nochtans voort met zijn aanwijzing van „symptomen”. Al is hem aangehouden, dat hij in zijn strijd tegen broeders dogmatische stellingen poneert van verre strekking, (b.v. wat betreft den „nieuwen mensch”), die evenwel rechtstreeks ingingen tegen gereformeerde exegese als van Prof. Greijdanus, hij vervolgt toch onverdroten zijn vermaningen, om toch de dogmatiek niet van de exegese los te rukken. Al is hem van onderscheiden zijde onder het oog gebracht, dat zijn „opbouw” geen crediet heeft bij aangevallenen en ook bij niet-aangevallenen (ik denk aan wat Prof. Ridderbos opmerkte over Prof. Hepps beweren van de „algemeen-menschelijke natuur” van Christus), niettemin staat hij te smeeken, of men als-tu-blijft toch bouwen wil, met hem mee; en dat terwijl hij broeders, die dit al lang vóór hem deden in vraagpunten, waarin zij eerder dan hij zich aan publicatie waagden, telkens in de rede valt op zóó ondeugdelijke manier. Van eenig herstel der fouten neemt men niets; de wagen blijft verder glijden.

Ditmaal wordt ook ondergeteekende aangevallen; waarop gerekend was. In brochure IV wordt, van blz. 18—65 Ds S. de Graaf van Amsterdam, en van bl. 65 af tot aan het slotkapittel ondergeteekende bestreden.

Het is den schrijver niet ontgaan, dat tusschen Ds de Graaf en mij verschillen zijn. Dat hij die verschillen zuiver construeerde, geloof ik niet; in het stellen der diagnose, en in de aanwijzing der symptomen is Prof. Hepp trouwens wel meer erg zwak. Ds Spier legt in dit-zelfde nummer al een paar fouten bloot.

Niettemin valt ook ondergeteekende thans een beurt onder de oorspronkelijkheidszaken toe. Ik schaam me niet, nu déze hand me daar een plaatsje wijst; ik zag daar reeds anderen zitten, wier wetenschappelijke statuur ik voor de Vrije Universiteit meerdere eere acht dan die van hem, die zóóveel fouten maakt als in deze reeks reeds gebleken is, en nog verder blijken zal. Was ik met Prof. Hepp alleen (mijn poging daartoe enkele maanden geleden, bleef zonder gevolg), ik zou gezegd hebben: u spreekt nog al eens over de binnenkamer; welnu, in deze binnenkamer verklaar ik, dat van die oorspronkelijkheidszakte bij mij geen spoor aanwezig is. Maar de lust om aan Prof. Hepp een broederlijke „bicht” te doen, vergaat ook anderen dan mij.

Wat zal men trouwens nog denken van heel die „diagnose” van den hoogleeraar Hepp? Hij heeft in brochure I grootvaderlijk geconstateerd, dat de groep, die hij zou gaan bestrijden, onder meer leed aan biblicisme. Niettemin wordt thans in nummer IV beweerd, dat aan het „gevoelen” (van ondergeteekende) „niet gelijk aan het eerste biblicisme ten laste kan worden gelegd”. Men zou willen vragen, uit welk motief Prof. Hepp dan toch in dit verband en na de in brochure I gestelde diagnose begint te polemiseren tegen mij als tegen het tweede lid derzelfde commissie, die door de synode benoemd is, om de zaken eens rustig te bekijken, en waarvan hij het lidmaatschap aanvaard heeft? Een verklaring voor het doen van dezen dokter zoeken we maar niet. Overigens zal wel niemand uit deze opmerking afleiden, dat ik liever niet in één gezelschap zou staan met mannen als Ds de Graaf en anderen, van wie een hooggeleerde citaten geeft zonder vermelding van vindplaats.

Natuurlijk zullen we, teneinde niet te laten wegblazen wat reeds gewonnen werd, op de bedenkingen van Prof. Hepp antwoorden. Dat wij reeds herhaalde malen op beschouwing of polemiek van hem met argumenten ingingen, zonder antwoord te krijgen, zal ons geen reden zijn, om nu maar het zwijgen ertoe te doen. Want ik zie niet Prof. Hepp, doch het gereformeerde volk, dat, naar mijn vaste overtuiging, in verwarring gebracht wordt door zijn vertoogen, zelfs, als ze hier en daar dogmatischen opbouw trachten te geven. Ik zal in wat hier volgt, nu en dan mijn verwondering moeten uitspreken over dogmatische en andere uitspraken van Prof. Hepp; ook nu ligt van dit overigens ongezelebedrijf de aanleiding niet aan mijn kant. De ongezelebedrijf neemt in-tusschen de nuttigheid niet weg.

Hier en daar zal een korreltje zout den maaltijd mogen aannemelijk maken. Prof. Hepps wijze van citeeren biedt daar overvloedig aanleiding voor. Spreek ik van

„sancties” in het verbond tusschen mensch en God, dan vindt de hoogleeraar Hepp dit ietwat „raar”, en merkt op, dat het woord „sancties” „meer aan het volkenbondspact dan aan het werkverbond doet denken”. Nu ja, ik ben dan ook opgevoed bij Prof. Honig, die ons in zijn onderwijs in de ethiek met dat woord „sancties” vertrouwd maakte; en overigens is het al weer lang geleden, dat Prof. Hepp de Gereformeerde Ethiek van Prof. Geesink uitgaf. Zijn geheugen zal hem in den steek gelaten hebben; in het register op Geesink vindt men een apart „kopje”: sancties. Honig zoowel als Geesink kenden het volkenbondspact destijds niet. Geesink kent sancties als „loos op het nakomen en straf op het afwijken van de wet”, in de historie der ethiek. Hij spreekt erover in verband met Thomas, en met Kant, en met — de wet der tien geboden. Maar Prof. Hepp denkt aan..... den Volkenbond. Het is nu eenmaal niet anders.

Prof. Hepp liet Geesink diktaten wel drukken, maar kent in deze hun spraak niet. Het eenvoudige gereformeerde volk intusschen kent die spraak wel; het heeft in „Van 's Heeren Ordinantiën” deel II, blz. 219, vergelijk 222, 223 enz., ook 227, zelfs een apart hoofdstuk gekregen over: „de sanctie van de wet in den kring des Verbonds”. Verbond en Volkenbond — dat maakt nog al verschil.

Nog een ander nootje: De zeven brieven die de verhoogde Heiland aan de gemeenten van Klein-Azië liet schrijven, hebben natuurlijk directe beteekenis o.m. voor het culturele leven van Zijn knechten b.v. in Sardis of Thyatire; Zijn knechten, die midden in de cultuurmoelijkheden zaten, die op het cultuurleven van hun omgeving moesten inwerken, om de deformatie door gehoorzaamheid af te wenden, en krachtens de gehoorzaamheid aan hun Heiland in het culturele arbeidsveld te bewijzen, dat genade herstelt, ook in het oefenen van het dagelijksch beroep. Gedachtig aan deze dingen schreef ik — want de brieven van Christus aan de zeven gemeenten hebben nog vandaag hun kracht van vermaning — dat een verstandig wijk-ouderling een cultuurkracht is, al weet hij het misschien zelf niet.

Collega Dr V. Hepp heeft ook dit zinnetje genoteerd in zijn katalogus van rare gezegden. Toen ik het in zijn brochure aantrof, moest ik ineens denken aan het costume van Prof. Dr H. Bavinck, dat Prof. Hepp daarom welverzorgd noemde, omdat Bavinck zooveel cultuurwaardeering had.....

Wel die kleeren, en niet die ouderling, die op huisbezoek gaat met den Christus der zeven kandelaren voor oogen?

Het aanwijzen van verbanden moet soms wel heel lange wegen volgen. Het zij zoo.

We hopen evenwel de hoofdzaken in het oog te vatten, en niet dergelijke beuzelingen, als we deze reeks vervolgen.

K. S.

De Kuypers-herdenking.

Eén dezer dagen ontmoette ik Ds F. G. Petersen, eer-tijds legerpredikant, thans rustend. Ds Petersen liet me een kaart zien, die tijdens zijn predikantschap te Veen-dam — Ds Petersen heeft zich op het politieke erf be-wogen — hem was toegezonden door onbekende hand. Het poststempel is van 13 Juni 1905, 12—6 V, d.w.z. op een datum, voorafgaande aan dien der stem-ming op 16 Juni, en der her-stemming, die daarna het ministerie-Kuypers deed „vallen” in 1905. Uitgever van het schoone stuk is P. C. Duermeyer & Co., Rotterdam, druk is van K. Hempelman, Rotterdam. Het schoone stuk deed gewoon dienst als „Briefkaart” (Carte Postale).

Wij LIBERALEN HALEN DEN AF GOD VAN ZIJN VOETSTUK, DAAR DE GODSDIENST LEERT: „GELIJK ZIJN GEHEE ANDERE GODEN VOOR U AANGEZICHT HEBBEN, WANT IK, UW GOD, BEN EENIG EN ALMACHTIG etc.”

Dat de liberale tekenaar of tekstontwerper niet erg bijbelvast is, verwondert wel niet, maar is de reden niet waarom we dit cliché nog voor vervaardiging onzen wel zeer gewilligen uitgever durfden aanbieden, al zou het zijn onkostenrekening nóg grooter maken, dan ons Kuypers-nummer zelf reeds had gedaan.

Neen, maar de lijke zij ren en ben bez over pla Kuypers Vader C en de z gonne mogelij niet het Mensche de preda door Ku leerd he trekt,

In de gesproke het gesce per-gede noedig heden, d beste ge Tot om belangst gever, d maant w niet. Zij 6-voudig heeft de mag hie onzen u werking hebben v doleoni Hepp he en „afka nog wel Intuss werk. Da grond de betoogem arbeid v

1) Onv Kampen wordt nie op een s handelwij in een ge had kunn eenzijdig vreezen, „ geheel zo

Polen Uit de Rap oog op publiek ten, al of het de enk de leem benoeer naar v schrift staan” De S Comm node v Dr V 1. V waarb ken al ven, te 3. De meewe dere b worden bitterh

Wij he van enke terwille steeds ge

„Door

In ons mededeel gen”, dan kers, die het blijke dat ook Naar aw zonden”:

Hoog Mij het Ew met ge in een van de moge comité ging k — doe zie geu dienst mis) es opdout gespro serieus

ensch en God, dan
"raar", en merkt
aan het volken-
verbond doet
opgevoed bij Prof.
de ethiek met dat
; en overigens is
Hepp de Gerefor-
uitgaf. Zijn ge-
hebben; in het re-
"kopje": sancties.
t volkenbondspact
s „loot op het na-
de wet", in de his-
in verband met
wet der tien ge-
den Volken-

vel drukken, maar
envoudige gerefor-
mak wel; het heeft
blz. 219, vergelijk
oofdstuk gekregen
n kring des Ver-
dat maakt nog al

rieven die de ver-
an Klein-Azië liet
beteekenis o.m.
echten b.v. in Sar-
nidden in de cul-
cultuurleven van
m de deformatie
a krachtens de ge-
het culturele ar-
erstelt, ook in het
iedachtig aan deze
van Christus aan
daag hun kracht
t a n d i g w i j k t
hij het misschien

zinnetje genoteerd
1. Toen ik het in
s denken aan het
ek, dat Prof. Hepp
Bavinck zooveel

ling, die op huis-
zeven kandelaren
et soms wel heel

in het oog te vat-
als we deze reeks
K. S.

G. Petersen, eer-
s Petersen liet me
antschap te Veen-
t politieke erf be-
onbekende hand.
12-6 V, d.w.z. op
n dien der stem-
ig, die daarna het
1905. Uitgever van
& Co., Rotterdam,
lam. Het schoone
riefkaart" (Carte

BERALEN ZIJN
NVRUCHTIGER
DE ANTIREVOLU-
TIONAIRES
WANT?

EN AF GOD VAN ZIJN
ERT: GYZULT
CHT HEBBEN, WANT
i ena

ontwerper niet er-
r is de reden niet
rdiging onzen wel
bieden, al zou het
ken, dan ons Kuy-

Neen, iets anders houdt ons bezig: nóg verneemt men, maar dan niet zoozeer van liberale als wel van kerke-
lijke zijde, het verwijt, als zouden de antirevolutionai-
ren en gereformeerden zich aan menschevergoding heb-
ben bezondigd in hun Kuiper-waardeering. Daartegen-
over plaatsen we, dat het de geloofsband was, die met
Kuiper ons vereenigde. En de dankbaarheid jegens den
Vader der geesten, die ons, een eeuw, nadat De Cock
en de zijnen met de reformatie van ons volksleven be-
gonnen zijn, zóó veel goeds heeft doen genieten, zóóveel
mogelijkheden heeft geopend voor den dienst van Hem,
niet het minst door Zijn instrument Abraham Kuiper.
Menschevergoding? Ze zou slechts kunnen ingaan tegen
de prediking der vrije, soevereine genade, welke, mede
door Kuiper op de lippen genomen, ons opnieuw ge-
leerd heeft, dat de zaak niet pochen moet tegen wie haar
trekt, noch de bijl, tegen wie ermee slaat.

In dezen geest is gesproken en geschreven. Dat het
gesproken woord terzake van de Kerk niet volledig, en
het geschreven woord (Dr van Es' bijdrage in het Kuy-
per-gedenkboek) tengevolge van die onvolledigheid on-
noodig partijdig hier en daar geweest is¹⁾, zijn kleinig-
heden, die den grooten ernst van wat dezer dagen is ten
beste gegeven, geenszins wegnemen kunnen.

Tot onze vreugde is ons eigen Kuiper-nummer met
belangstelling ontvangen. De advertentie van den uit-
gever, die constateerde, dat ons nummer in boekfor-
maat wel plm. 300 bladzijden zou beslaan, overdreef
niet. Zijn groote bereidwilligheid, die het nummer tot
6-voudigen week-omvang heeft willen laten uitdijen,
heeft de maat der 300 bladzijden doen overschrijden. Ik
mag hier wel een enkel woord van grooten dank aan
onszen uitgever inlanschen: zonder zijn spontane mede-
werking en offervaardigheid zou de copie niet haar weg
hebben kunnen vinden. En onze medewerkers hebben de
voldoening, dat in dezelfde week, waarin de hoogleeraar
Hepp het zou bestaan, te klagen over een „afkappen”
en „afkappen” van Kuiper, bewezen is, dat de zaken
nog wel wat anders staan.

Intusschen is het nu weer de tijd voor het gewone
werk. Daarbij zal, ter bewaring van wat Kuiper in den
grond der zaak gewild heeft, op onderdeelen van diens
betoogen wederom dienen te worden ingegaan. In dezen
arbeid worde de interventie niet al te hinderlijk.

K. S.

1) Onvolledig: want dat Kuiper het promotierecht van
Kampen verdedigd heeft (zie „Uit de Historie”, Kuiperiana)
wordt niet vermeld; wel, dat hij later het kwam tegenhouden
op een synode. En wat dan ter qualificatie van die laatste
handelwijze gezegd wordt, is partijdig, en onnoodig prikkelend
in een gedenboek, dat, ware het anders geredigeerd, ons allen
had kunnen zoeken. De in theologisch-wijzegeerig opzicht zeer
eenzijdig of onvolledig samengestelde redactie liet al dadelijk
vreezen, dat dit boek niet het gereformeerde volk in zijn
geheel zou zoeken.

Polemiek.

Uit de Acta der Synode van 1896 te Middelburg:

Art. 40.

Rapport over een verzoek van Drenthe, „dat met het
oog op het vele twistgeschied in den laatsten tijd in
publieke bladen over verschillende leerstellingen pun-
ten, als o.a. wedergeboorte, doop, roeping, de vraag
of het menschelek geslacht behouden wordt en slechts
de enkelen verloren gaan, de rechtvaardigmaking en
de leer der kerk, de Generale Synode eenige deputaten
benoeme om een nauwkeurig onderzoek in te stellen,
naar wat wij volgens Gods Woord en onze Belijdenis-
schriften aangaande genoemde punten hebben te ver-
staan”.

De Synode oordeelt, overeenkomstig het advies der
Commissie, dat zij op het verzoek van de Prov. Syn-
ode van Drenthe niet kan ingaan.

Dr L. H. Wagenaar, rapporteert o.m.:

1. Verschil van voorstelling en formulering der
waarheid in de genoemde punten is in de Geref. Ker-
ken altoos geacht geworden en behoort geacht te blij-
ven, te liggen binnen de grenzen der Geref. belijdenis.

3. Bespreking dezer dogmata, ook in de pers, kan
meeuwen om de beginselen en begrippen tot meer-
dere helderheid te brengen en behoort dus niet te
worden belemmerd, hoewel natuurlijk daarbij alle
bitterheid behoort te worden geweerd; enz.

Wij herinneren aan deze dingen niet zoozeer terwille
van enkelen, die met de „una sancta” dwepen, doch
terwille van anderen, die denken, vraagpunten, die er
steeds geweest zijn, te kunnen afvoeren van de agenda.

K. S.

„Door nood gedwongen”.

In ons nummer van 23 October 1937 deden we enkele
mededeelingen inzake een comité „Door Nood Gedwon-
gen”, dat zeer sterk naar de N. S. B. „riekt”, in de spre-
kers, die het laat optreden, en ook in de hoorders, die
het blijken eigen drukwerk verwacht. We merkten op
dat ook Dr H. W. v. d. Vaart Smit onder hen telde.
Naar aanleiding daarvan ontving ik volgend „inge-
zonden”:

Hooggeachte Redacteur,

Mij is medegedeeld, dat het Comité „Terug naar
het Evangelie”, waarover U verleden week schreeft,
met geen enkele politieke of staatkundige beweging
in eenig formeel verband staat en dat de bedoeling
van dat comité zuiver is om te evangeliseren. Het
moge waar zijn, dat in de samenkomsten welke dit
comité belegt veel aanhangers van 'n bepaalde bewe-
ging komen — ik neem dit graag op Uw gezag aan
— doch uiterlijk blijkt dit daar dan toch in niets. Ik
zie geen bezwaar om op dagen waarop geen kerk-
dienst plaats vindt (in casu den avond voor Kerst-
mis) en andere kerkrechtelijke bezwaren zich niet
opdoen, desgevraagd in dien kring, en in het algemeen
gesproken in elken kring, waar dit in vrijheid en
serius kan geschieden, het evangelie te verkondigen,

welk standpunt ik eenigen tijd geleden trouwens ook
in „De Reformatie” terecht verdedigd vond.
Hoogachtend,

Uw dw. dr.

Dr H. W. VAN DER VAART SMIT

23 October 1937. Den Haag.

Tot zoover Dr H. W. v. d. Vaart Smit, gereformeerd
predikant en directeur van een christelijk persbureau.
Ik zou het volgende willen opmerken:

a) Dr v. d. Vaart Smit behoeft niets „op mijn gezag”
aan te nemen. Behalve persoonlijke informatie, die ik
evenwel niet gebruikt heb (al gaan ze vóór verder dan
wat ik publiceerde), weet ik van dit comité niets anders,
dan het uit zijn eigen drukwerken kond doet. Uit
dat drukwerk, niet op mijn gezag, moet Dr v. d. V. S.
niet „a n n e m e n”, doch heel doorgewoon afleiden,
dat heel de zaak duidelijk de N. S. B.-signatuur
verraadt.

b) Indien Dr v. d. V. S. mij een passage uit „De Re-
formatie” aanwijzen kan, waaruit wat hij in dat comité
doet, kan worden „verdedigd”, dan wijze hij ze aan. Ik
zal ze dan dadelijk herroepen, als ze van mij is, of ver-
loochenen, als ze van een medewerker is.

c) Als communisten zich door het omhangen
van den christelijken mantel of door het annexeren van
sympathiserende predikanten den christelijken volke
aangenaam willen worden, doet Dr v. d. Vaart Smit
dan óók mee?

d) Een directeur van een persbureau, tevens schrij-
ver over nationaal-socialisten, die al eens in de „Völki-
scher Beobachter” geprezen is, weet natuurlijk, dat een
„niet in eenig formeel verband staan” met de N. S. B.
nog niets bewijst inzake een „materieel verband”,
eventueel. Er zijn meer organisaties onder een mom,
met name van N. S. B.-zijde.

e) Zuiver evangeliseren? En waartoe is dan de
waarschuwing (dringend) noodig, om niet te laten mer-
ken, dat men N. S. B.-er is? En waarvoor is de collectie?
En welke „nood”, „dwingt”? Vindt een gereformeerd
predikant dat evangelisatie, als verdedigers van een po-
litieke partij, of „beweging”, welke volgens het oordeel
der Gereformeerde Kerken het evangelie met voeten
treedt, en zijn loop verhindert, in opvallende combinatie
met politiek gelijkgezinden optreden als herauten van
het christendom? Evangelisatie? Alle beurten — min
één — vallen op tijden, waarin de kerkdiensten beslag
leggen op de menschen.

f) Van alles, wat ik in het nr. van 22 Oct. opmerkte,
is niets weersproken; ergo: de vraag blijft, wat een ge-
reformeerde predikant onder de N. S. B.-ers doet.

K. S.

Nogmaals: „Almelo”.

De Redactie ontving van De H. Meulink volgend stuk:

Hooggeachte Redactie,

Gaarne zag ik onderstaand schrijven opgenomen
in „De Reformatie”.

Het artikel van Prof. Greijdanus, waarin hij
spreekt van een droef besluit, heeft mij zeer be-
droefd. Dit schrijven, waarin Prof. G. als tegenstan-
der van gezangen zich laat gaan, moet wel onrust
wekken of vermeerderen. Het opschrift is al verbijs-
terend. Gods Woord of menscheleke willekeur maat-
staf voor het kerkelijk handelen? En het vraagteken
valt in het schrijven geheel weg.

Het ware te wenschen geweest, dat de argumentatie
wat sterker was geweest en het opschrift wat milder.
Mag iemand, wie ook, zoo schrijven: „de kerkeraad
vraagt niet naar Gods Woord en Zijn eischen, noch
naar het welzijn der gemeente, maar naar wat hem
zelve wenschelijk voorkomt en de eere van eigen be-
sluit handhaven kan”?

Is het voorzichtig en getuigt het van wijs beleid
om aan het eind te schrijven „weer aangekomen bij
wat vóór een eeuw in de Hervormde kerk aanleiding
gaf tot de Afscheiding van 1834”? Is dat een juiste
voorstelling van de geschiedenis? Ik meen van niet.
„O Brummelkamp”. Waarom Brummelkamp ge-
noemd? Hij was naar het rapport van de Synode
voorzitter van gezangen.

Het besluit der classis is niet in de lijn van be-
sluiten der Synode. Daartoe wordt een breed betoog
gegeven wat de Synode niet bedoelde met „zullen”.

Maar wat bedoelde de Synode dan wel? Ze heeft
door verandering van Art. 89 K.O. deze gezangen in
het gebruik der kerken gesteld, zoodat elke predi-
kant daaruit kon laten zingen precies zooals dat al
jaren was met de andere gezangen.

De Synode heeft conclusie 7 verworpen, die luidde:
dezen nieuwen bundel „Eenige gezangen” aan te
bevelen, met dien verstande, dat het niet aan de
individuele predikanten, maar aan de kerkeraaden
wordt overgelaten om te beslissen of de nieuwe ge-
zangen in de gemeente zullen gezongen worden en
hierin met groote wijsheid te werk te gaan.”

En de Synode van 1936 heeft op de vraag „of het
de bedoeling der Synode is, dat het in de vrijheid
der kerken staat de gezangen te gebruiken, ja dan
neen”, geantwoord, dat de bedoeling der Synode van
Middelburg 1933 blijkbaar geweest is, dat de gezan-
gen, die door haar zijn gehandhaafd en vastgesteld,
in de kerken zullen gezongen worden, zooals dat ook
te voren met de „Eenige gezangen” in de kerken het
gebruik is geweest, zoodat het gebruik der psalmen
en gezangen is overgelaten aan den voorganger in de
openbare godsdienst oefeningen, die geacht mag wor-
den met wijsheid en zoo noodig in overleg met den
kerkeraad dat gebruik te regelen.”

Het kerkeraadsbesluit van 5 Juli 1934 was dus
geheel in de lijn van het besluit der Synode.

Een bezwaarschrift uit die gemeente kwam niet in,
evenmin als dat gekomen was op de Synode. Feite-
lijk ging heel die gemeente dus daarmee accoord.
Zóó vraagt Art. 31 K.O. het ook van de kerken en
de leden der kerk. (Zie vervolg op blz. 84.)

De wereld onder het kruis.

Welk een wereld!

Onze crapaud slaat in het bloed en onze bureau-
stoel rust op doodsbeenderen.

Over onze pretjes, ook over onze talrijke chris-
telijke pretjes hangt de damp van het moordgas.

Wij spreken onzen Catechismus na, waar hij
spreekt van een jammerdal, tegen welke uitdruk-
king ik bijna een gravamen heb.

Als wij profeten hadden, zouden zij bij vele
plechtigheden en luchtigheden van ons bestaan
hun wee u! uitroepen en getuigen: „Ik zag en
zie: het vruchtbare veld was een woestijn!”

Maar wij hebben geen profeten.

Als wij ze wel hadden, zouden wij zeggen: Niet
zoo somber, Eerwaarde! Van den Heere HEERE,
Die een twist heeft met de volken, hooren wij
weinig. Wij denken, om zoo te spreken, in andere
categorien, wij spreken van crisis, productie, in-
flatie, expansie.

Zoo heeft iedere tijd zijn eigen stempel, de eene
tijd heeft profeten, de andere referenten. En refe-
renten zijn knapper!

Ook hebben wij den weledelgeboren heer Ge-
zond Verstand Senior.

Dat is een praktische vent.

Heel in de verte is hij nóg familie van de Wijs-
heid, vandaar dat hij nog wel eens spreekt van
de Voorzienigheid en van het Opperwezen. Zulke
woorden doen altijd goed uit den mond van een
verstandig man. Maar van jonger datum zijn
andere familieverbintenissen. De grootste roem
van deze familie dateert uit de dagen van de
Fransche Revolutie, toen een telg uit dit roem-
rijk geslacht den Troon der Rede beklom.

Later is de familie wat verburgerlijkt, van het
paleis ging zij naar de sociëteit, van de sociëteit
naar het volkslokaal.

De Heer Gezond Verstand Senior is de
laatste dagen wat kortademig, want hij loopt de
heele wereld rond om den brand te sussen zoo-
als hij zegt.

Hij ondervindt daarbij zeer veel tegenwerking
van Mevrouw Mytha.

Dat is, zooals u wel hoort, iemand van klas-
sieke familie.

Overigens doet haar verschijning, haar vocabu-
laire en haar uitspraak meer denken aan de
Gasse dan aan den Olympus!

Maar haar liefde voor bloed is klassiek, Nero
noch Attila behoeven zich voor haar te schamen.
Veelszins verlaten staan de kerken, die men
vroeger het Huis des Gebeds noemde en waar
nu wel eens iemand naar toe fietst om een goeden
spreker te hooren.

Trouwens, goede sprekers hebben wij wel en
goede schrijvers ook. En vooral zeer veel goede
mensen! Dat is wel fijn! Maar profeten hebben
wij niet en van den Heere HEERE, Die een twist
met ons heeft, hooren wij liever ook niet.

Wij hebben veel met ons lichaam te doen in
deze dagen en ook met onze ziel.

Gelukkig wie kan zeggen: ik heb het geloof be-
houden, het geloof in een christelijke ziel (Ge-
loofsbelijdenis artikel... nu, het wil mij op het
oogenblik niet te binnenschieten.)

Inmiddels staat onze crapaud in het bloed, rust
op onze bureaustoel op doodsbeenderen en is het
vruchtbare veld een woestijn.

Maar boven deze wereld verrijst het Teeken des
Kruises!

Want God heeft deze wereld, waarin de geloov-
igen een klein kuddeke zijn, waarin de kerken
verlaten staan, waarin het heidendom opleeft, en
de afval om zich heen grijpt... God heeft deze
wereld betrokken in de verlossing van Jezus
Christus.

Juist, omdat God deze wereld betrokken heeft
in de verlossing door den Menschenzoon, heeft
Hij haar gesteld onder het kruis, zooals Hij de
kerk heeft gezet onder het kruis.

Geen rede noch mythe kunnen het zuchten der
schepping verdooven, dat roept, niet om expan-
sie noch om brood, noch om een Führer, maar
om de openbaring der kinderen Gods.

Boven deze bloedende aarde staat het teeken
des kruises, het symbool der verlossing!

O Eenge Hoop van alle zielen

Wat nood ontsta, geluk verdwijn!

De opstandelingen en die knielen,

Zij schreeuwen allen: Heer, verschijn!

Doe voor het ongelooft een wonder!

Wees ons geloof een toeverlaat!

Los van U, gaat de wereld onder!

Heer! houd haar vast! en zij bestaat!

(De Mérode.)

N. B.

Tenzij er bezwaar is op grond van de H. Schrift. Dit „zich voegen“, tenzij er principieel bezwaren zijn ingebracht, is toch echt gereformeerd; vandaar dat de classis heenwijst naar Art. 31 K.O. Daarom wordt op kerkelijke vergaderingen en bij kerkvisitatie gevraagd of men zich houdt aan de besluiten der meerdere vergaderingen. Betaamt dit alle leden der kerk, dan toch zeer zeker de ambtsdragers.

Toen kwam in de kerk van A. de tijd van verkiezing tot het ambt en gelijk toch zeker in alle kerken heeft de kerkeraad gehandeld over de geschiktheid tot ambtsdrager.

Was dat menselijke willekeur? Heeft een kerkeraad niet de roeping leiding te geven aan de verkiezing tot het ambt?

De kerkeraad van A. heeft toen deze vraag beantwoord: hoe kunnen ouderlingen, die zelf een voorbeeld geven van het laten liggen (ik druk het zeer zacht uit) van kerkeraadsbesluiten, die gegrond zijn op Synodale besluiten, anderen vermanen om zich te houden aan de goede orde in het kerkelijk leven? Zijn zulke broeders „voorbeelden der kudde“ in het zich schikken in middelmatige dingen, als waartoe juist die niet-gezangen-zingers zijn vermaand geworden?

En de regel die de kerkeraad zich toen zelf stelde was: wij achten zulks niet wenschelijk.

Dat was dus niet „in hoopheid of voor eigen eere“, maar niet wenschelijk voor het welzijn der gemeente.

Heeft de Synode niet de bezwaarde broeders en zusters ernstig opgewekt om de vrijheid der kerk in middelmatige dingen te erkennen? Dat heeft de Synode gezegd tegen die bezwaarde broeders, opdat zij de vrijheid der kerk om gezangen te zingen erkennen zullen.

Op welken grond kon nu de classis die protesteerende broeders in het gelijk stellen? Wat was kerkrechtelijk onjuist in den regel dien de kerkeraad zichzelf stelde?

Of het taktisch was? Een classis keurt een kerkeraadsbesluit toch niet af om het ontactische? Hoe kan een classis dat beoordeelen?

Wel is het zeer sterk het bedoelen geweest om dit niet als een algemeene uitspraak te doen opvatten, alsof een kerkeraad, die anders handelt, veroordeeld zou worden door deze beslissing. De classis heeft dit tot uitdrukking zoeken te brengen in dat „zich met wijsheid te voegen“.

En voorts ageert Prof. G. eigenlijk tegen de Synode met: „maar men heeft het zich gemakkelijk gemaakt door den bewijslast van zich af te wentelen en de zaak om te keeren en bewijs van verbod te eischen, en zoo zich den weg van handelen naar eigen believen vrij gemaakt.“

Natuurlijk heeft niemand gezocht naar een gebod. Als er een gebod of verbod is, zijn er ook geen middelmatige dingen. Staat er een gebod in Gods Woord, dat wij die andere gezangen moeten zingen? Staat er van heel de gang van den eeredienst wel een gebod in de H. Schrift? Daarom was het wenschelijk dat Prof. G. schreef: broeders en zusters, wij zijn geroepen naar de orde in ons kerkelijk leven in Art. 31 K.O. ons te voegen naar de besluiten der meerdere vergaderingen; schriftuurlijk bezwaar hebben wij niet, en daarom zullen wij de vrijheid der kerk niet aantasten, al zijn ons al die gezangen niet sympathiek.

De vaders der Afscheiding hebben ook niet gestreden tegen deze gezangen, maar tegen gezangen wier inhoud in strijd was met Gods Woord.

Geen kerkeraad zal over censuur denken, maar elk ongecensureerd lid is nog niet geschikt voor ambtsdrager om leiding te geven in de gemeente.

Ik hoop zeer, dat het antwoord van Prof. G., wiens schrijven ik anders zoo op prijs stel, tot rust moge stemmen.

H. Meulink.

Prof. Greijdanus antwoordde hierop als volgt:

Op bovenstaande ingezonden stuk van Ds H. Meulink zou ik kunnen antwoorden met eenvoudige verwijzing naar mijn door hem besproken artikel, omdat hij niets daarvan weerlegd heeft.

Hij heeft niet aangevoerd, er ook niet pogen aan te toonen, dat de Kerkeraad van Almelo niet genoemd besluit genomen heeft, en zou dat bij zoodanige classisuitspraak ook moeilijk hebben kunnen doen.

Evenmin heeft hij aangetoond, noch dat pogen te doen, dat de kerkeraad naar den eisch van Gods Woord zoodanig besluit nemen moest, of mocht.

Ook heeft hij niet bewezen, dat de Synodes van 1933 en 1936 voorgeschreven hebben, dat bedoelde gezangen in den eeredienst moeten opgegeven en gezongen worden.

En evenmin in het licht gesteld, dat het „zullen“ den zin heeft van: moeten, niet mogen nalaten. Ook niet, dat het besluit van den Kerkeraad van Almelo ligt in de lijn der besluiten van de Synodes van 1933 en 1936.

Maar daar zijn in zijn stuk toch vragen of punten, waaromtrent ik hem eenige inlichting geven kan.

Ds H. Meulink vraagt: „Waarom Brummelkamp genoemd?“ En hij schrijft dan verder: „Hij was naar het rapport aan de Synode voorstander van gezangen.“ Wanneer men dit leest, moet men zich toch wel even verwonderen. Want daaruit blijkt, dat Ds H. Meulink niet weet, dat Ds A. Brummelkamp afgezet is juist om zijne weigering het gezangenboek langer te gebruiken. Ds A. Brummelkamp deelt dit zelf mee. Hij schrijft, dat hij op Zondagavond, 18 Juni 1835, „aan de gemeente bekend maakte, dat ik mij er voortaan niet langer van zoude bedienen“. En na eenige mededeelingen vervolgt hij dan even verder: „Nog slechts enkele weken was ik ongehinderd in de evangeliebediening werkzaam; ontving in de maand Augustus een bevel om de gezangen weder te gebruiken, waarop ik vroeg naar de verplichting, welke daartoe voor mij bestond; kreeg daarop een verzoek om mij te Arnhem voor een Kommissie uit het Provinciaal Kerkbestuur te stellen, daar er bezwaren tegen mij waren ingebracht, gelijk het heette; verscheen voor haar, sprak en ant-

woordde op de mij voorgestelde vragen, volgens mijne overtuiging; en, niet vele dagen daarna, ontving ik van dat bestuur een dokement, waarin mij berigt werd, dat ik als predikant bij het Hervormd Kerkgenootschap ontzet was!“ Officieele Stukken, 2de druk, 1886, blz. 304—306. Vgl. ook blz. 319 en 321—322. En zie ook J. C. Rullmann, D e A f s c h e i d i n g, 2e druk, 1916, blz. 182—185.

Ds H. Meulink ziet, hoe ter zake mijne herinnering aan Ds A. Brummelkamp was. Ds A. Brummelkamp werd toch uit het ambt ontzet, omdat hij geen gezangen wilde opgeven te zingen, het gezangenboek niet wilde gebruiken, en bepaalde broeders te Almelo worden van de nominatie voor ambtskeus geweerd, omdat zij bepaalde gezangen niet meezingen.

Maar, hiermede nog samenhangende, Ds H. Meulink schrijft ook: „De vaders der Afscheiding hebben ook niet gestreden tegen de gezangen, maar tegen gezangen, wier inhoud in strijd was met Gods Woord“. Wederom echter blijkt Ds H. Meulink hier niet op de hoogte van hetgeen, waarover hij schrijft. Dat kan reeds terstond daaruit gezien worden, dat Ds A. Brummelkamp dan niet geweerd zou hebben, het gezangenboek langer te gebruiken. Hij had er dan immers steeds de goede, die er toch ook in waren, uit kunnen kiezen. Want de keus was vrij. Uit de verwerping van het gezangenboek zelf, en de weigering, er langer gebruik van te maken, en dat in die mate, dat hij er zich voor afzetten liet, is duidelijk, dat deze bewering van Ds H. Meulink onjuist is.

Doch we behoeven in dezen niet slechts zelve even na te denken en door te redeneeren, maar we hebben ook te dezer zake de eigen woorden van Ds A. Brummelkamp. Hij schrijft toch: „De lezer ontvangt hier geene bestrijding der gezangen, welke ik nimmer als een hoofdzak heb aangemerkt. Het kerkbestuur heeft nimmer onderzoek gedaan naar de bezwaren, welke ik daar tegen had; de vraag is toch niet (en dit zal u uit hetgeen zij hier verder zult vinden, blijken) of de gezangen goed of kwaad zijn, maar of het bestuur derzelver gebruik mag vorderen“, a.w. blz. 304 en 305, aan den voet der bladzijden.

Hier ziet Ds H. Meulink, hoe onjuist zijn beweren is. Het was niet de quaestie, welke de inhoud der gezangen was, doch de hoofdquaestie was, het ongeoorloofd opleggen om gezangen op te geven. Ds A. Brummelkamp schrijft immers: de vraag is toch niet... of de gezangen goed of kwaad zijn, maar of het bestuur derzelver gebruik mag vorderen. Ds A. Brummelkamp heeft op die vraag geantwoord met: neen. En daarom wilde hij het gezangenboek niet langer gebruiken, en bleef hij ondanks alles dat gebruik weigeren. En om dat neen is hij uit zijn ambt ontzet.

En nu komt de Kerkeraad van Almelo en vordert van gemeentelieden te Almelo om gezangen te zingen, op straffe van anders onwaardig en ongeschikt verklaard te worden, om voor keuze tot ambtsdrager genomineerd te worden.

Door dat besluit en die daad onderteekent deze Kerkeraad van Almelo dus het afzettingsvonnis van het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland, waarmede dit Ds A. Brummelkamp uit het predikambt ontzette. En door dat besluit en die daad van den Kerkeraad van Almelo rechtmatig te verklaren heeft de Classis Almelo die onderteekening van den Kerkeraad van Almelo nog onderstreept.

Het is toch eigenlijk ontroerend.

Nu zal Ds H. Meulink ook wel het opschrift boven mijn artikel beter verstaan, alsook mijn schrijven: „En zoo zijn onze Gereformeerde Kerken met dit besluit van dezen Kerkeraad en met deze uitspraak van deze Classis in 1937 helaas, weer aangekomen bij wat vóór een eeuw in de Hervormde Kerk aangeleiding gaf tot de Afscheiding van 1834, n.l. bij menschelek gebod om niet door Gods Woord voorgeschreven gezangen te zingen op straffe van bij nalating van dat zingen onwaardig en ongeschikt verklaard te worden om ambtsdrager in 's Heeren gemeente te zijn.“

Kerkeraad van Almelo en Classis Almelo hadden door dit afzettingsvonnis over Ds A. Brummelkamp a.h.w. een dikke streep moeten halen. En nu stellen zij zich aan den kant van het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland tegen Ds A. Brummelkamp.

Ds H. Meulink spreekt ten aanzien van mijn artikel van „onrust wekken of vermeerderen“. Hij moet evenwel bedenken, dat in den loop der eeuwen steeds degenen, die tegen verkeerde besluiten en daden opkwamen, verstoorders van de orde en onrustverwekkers genoemd zijn; Elia, de Apostelen, de Reformators, Bilderdijk, Da Costa, de mannen der Scheiding van 1834, Dr A. Kuyper Sr. e.v.a.

Schrijft Ds H. Meulink inzake het woord der Synode omtrent het zingen van gezangen als een middelmatig ding: „Dat heeft de Synode gezegd tegen die bezwaarde broeders“, dan moet de vraag gedaan worden, wat hij daarmee bedoelt.

Wil hij daarmee zeggen, dat de Synode met dat spreken over „middelmatige dingen“ bedoelde uit te spreken: het zingen dier gezangen is in zichzelf, en voor de voorstanders en voor mij als Synode, geen middelmatig ding, doch een zaak van geloof aan heilige verplichting. Doch zij, bezwaarden, moet het maar als een middelmatig ding beschouwen, en daarom doen wat wij u aanbevelen, en die gezangen zingen, ondanks uwe bezwaren.

Zoo ja, dan zou dit er eigenlijk op neerkomen, dat indertijd de heidensche en roomsche en synodale vervolgers tegen hunne slachtoffers hadden gezegd: dat Goddelijk vereeren van keizers, en dat gehoorzamen aan den Paus, en dat buigen voor de Synodale hiërarchie, is in zichzelf geen middelmatig ding, en wij beschouwen dat ook niet zoo, maar als een zaak van heiligen plicht. Doch zij, die daartegen bezwaar hebt, moet het maar als een middelmatig ding beschouwen, en dus doen wat wij u bevelen, op straffe van verlies van uw leven, of van uwe vrijheid, of van uw ambt.

Wonderlijke redeneeringen toch soms.

En evenzoo die ten aanzien van Art. 31 K.O.

Waar zou het ook in ons kerkelijk leven heengaan, wanneer voortaan als ambtsdragers, en als afgevaardigden naar Classen en Synodes, geweerd zouden worden allen, die in daad of woord, door courrantartikel of boek of anderszins, eenig besluit van Kerkeraad, Classis, Synode, hebben afgekeurd. Verschillende prae-adviseurs zouden dan ook niet meer op Synodes mogen verschijnen. De herziening van verkeerde besluiten zou dan ook allicht uitgesloten kunnen worden.

S. Greijdanus.

Iets over de methode van de vierde brochure van Prof. Hepp.

De vierde brochure van Prof. Hepp is verschenen.

Ze handelt over „de algemeene genade“.

In deze brochure wordt eerst bestreden de opvatting te dezer zake van één onzer meest bekende predikanten, terwijl daarna positie gekozen wordt tegen de opinie inzake dit onderwerp van één onzer meest bekende professoren.

Aan het einde van z'n geschrift zegt Prof. Hepp: „Zij (d.i. deze brochure, S.) ademt het vertrouwen, dat men de argumenten, hier tegen de critische gevoelens ingebracht, nauwkeurig zal bestudeeren, biddend overwegen, opdat dit tot de zoo vurig gehoopte correctie zal leiden. Zij wil overtuigen. Meer niet“. Welnu, wij hebben haar nauwkeurig bestudeerd en zijn tot de slotsom gekomen, dat zij niet overtuigen kan, niet alleen niet op ondergeschikte punten, maar ook en vooral niet op die punten, die in dit geschrift cardinaal zijn. Op zichzelf is dit zoo erg niet, dat de één, die tegen den ander in oppositie is, in overredingskracht te kort schiet, wij de argumenten bij nauwkeurige overweging niet steekhoudend blijken. Maar het wordt wel ernstig, wanneer de één z'n oppositie begint onder den uitroep voor heel het volk, dat z'n opponent in flagranten strijd is met Schrift en belijdenis. Wie dit voor het forum van de publieke opinie zal gaan aantoonen, moet wel heel sterke en voor een ieder doorzichtige argumenten hebben; en wanneer het blijkt, dat z'n argumenten bij eerlijke toetsing geen steek kunnen houden, dan mag hem dit als een ernstig gebrek worden aangerekend.

Zoo is het m.i. helaas met deze brochure gesteld, die in dit opzicht met de vorige op één lijn staat.

Ik wil dit nader adstrueeren door de methode, die Prof. Hepp volgde, voor onze lezers onder de loupe te nemen.

Bedoelde methode vertoont m. i. twee jammerlijke gebreken. Zij is n.l. caricaturistisch en aprioristisch.

I. Wanneer ik zal trachten aan te toonen, dat de methode van Prof. Hepp caricaturistisch is, d. w. z. dat hij van de meening van de door hem bestredenen een caricatuur-teekening geeft, dan bedoel ik geenszins, dat hij zulks opzettelijk zou doen; integendeel, ik ben ervan overtuigd, dat hij onopzettelijk en ongemerkt gedachten-sprongen en verkeerde gevolgtrekkingen maakt, waardoor aan de opvattingen van z'n tegenstanders onrecht wordt gedaan.

a. Op blz. 22 geeft Prof. Hepp het volgende citaat van den door hem bestreden predikant, dien we gemakshalve A. zullen noemen. A. had geschreven: „Is deze algemeene goedheid een voortzetting, zij het in beperkte mate, van het oorspronkelijke welbehagen, dat God eens tot Zijn heilige schepping deed uitgaan, of is ze een uitlooper van die genadige liefde, waarmee God Zich om Christus' wil weer wendde tot de in zonde gevallen wereld? Anders gezegd luidt die vraag zoo: Heeft God op het oogenblik, dat de wereld in zonde viel, Zijn volkomen vloek, dien Hij gedreigd had, tijdelijk opgeschort, en heeft Hij door een zekere gunst, die Hij haar niettegenstaande de zonde bleef schenken, den loop van de zonde in aller leven tijdelijk gestuit, of was op het oogenblik van den zondeval de wereld voor God volkomen wege verloren in schuld, en heeft Hij Zich in vrije genade weer gewend tot die verloren wereld, en door Zijn nieuwe eeuwige gunst in Christus niet slechts de Zijnen willen redden, maar ook een tegenstroom geven in aller leven en daardoor de macht der zonde in aller leven tijdelijk teruggedrongen?“ (Spatiëring van Prof. H.)

In deze alternatieven door A. gesteld, kiest A. voor het tweede lid, d. w. z. dat Gods algemeene goedheid geen voortzetting is van het oorspronkelijk welbehagen, dat God eenmaal tot Zijn schepping deed uitgaan, maar een uitlooper van de genadige liefde, waarmee God Zich om Christus' wil weer keert tot de gevallen wereld.

Wanneer nu Prof. H. uit dezen stand van zaken zijn conclusie trekt, zegt hij: „Hieruit volgt derhalve, dat in wat de Gereformeerde theologie de algemeene genade heette, niets meer van de oorspronkelijke schepping aanwezig is“. (Blz. 23, spatiëring van Prof. H.)

Ieder, die nauwkeurig toeziet, ontdekt hierin de gedachtenverschuiving. A. zegt: de algemeene goedheid is GEEN VOORTZETTING VAN HET OORSPRONKELIJK WELBEHAGEN VAN GOD IN ZIJN SCHEPPING. Prof. H. zegt: de algemeene genade is GEEN VOORTZETTING VAN DE SCHEPPING.

Dezelfde logische fout komt terug op blz. 36, waar Prof. H. weer concludeert: „in wat de Geref. theologie tot nog toe de algemeene genade of gemeene gratie noemde zet zich de oorspronkelijke schepping niet voort“. (Spatiëring van mij. S.) We zouden kunnen vragen, of dan Gods welbehagen IN Zijn schepping een deel van de schepping is.

Prof. Hepp begint dan met Calvijn, belijdenis en

Schrift gevallen oorspronkelijk, hoe troffen is b. A. v. nistisc. dat de o. machtig, en verho. c o n s e heden re. het stand. delijk, da. regeren. gratie va. van de. Prof. H. het reger. Prof. H. critiek (n. z'n tegen. dat de o. tig". (Bl. dachtens. ie. dat a. Gods gun. het twee. eerste lid. c. Proke. de pa. twee-zij. één-zijd. van God. door Pro. verbond. hield he. tot in ee. door zijn. alleen st. HET VI. WORDE. was juis. bindt Zic. God, bel. steeds be. GANSCH. en den m. 73). d. B. s. blijven ee. dat gave. elke gave. Prof. He. hij zegt: maakt te. en taak. ben, wa. wordt op. (Blz. 75. worden, drukking. is het ee. zegt: in. e. B. met de a. Gods. Pra. aan het. kracht. een k. terwijl G. tiëring. B. dit zo. zelfde ge. is er in. God niet. wat zij v. verde. eeren. S. mer bew. weerd is. kloppen c. Een. volgt, K. tuigen na. Over h. 's-Gr.

U. EN

Ro.

Het D. ,erbad. sche ras. allen een. Met d. berg, zwanz. wiens „v. onaal-s. hoogster. zich op. tegen de. Enkele. tergende.

31 K.O.
 k leven heen-
 ragers, en als
 odes, gewerd
 f woord, door
 eenig besluit
 en afgekeurd.
 dan ook niet
 De herziening
 allicht uitge-
 reijdanus.

brochure van
 verschenen.

n de opvatting
 de predikanten,
 en de opinie
 t bekende pro-

prof. Hepp: „Zij
 vrouwen, dat
 sche gevoels
 biddend over-
 te correctie zal
 t! Welnu, wij
 zijn tot de slot-
 an, niet alleen
 en vooral niet
 linaal zijn. Op
 die tegen den
 t te kort schiet,
 verweging niet
 l ernstig, wan-
 en uitroep voor
 anten strijd is
 het forum van
 moet wel heel
 gumenten heb-
 nenten bij eer-
 dan mag hem
 rekend.

are gesteld, die
 taat.

methode, die
 er de loupe te

ammerlijke ge-
 rioristisch.

toonen, dat de
 is, d.w.z. dat
 den een cari-
 zins, dat hij
 ik ben ervan
 rkt gedachten-
 maakt, waar-
 anders onrecht

ende citaat van
 re gemakshalve
 deze algemeene
 beperkte mate,
 el behagen,
 deed uitgaan,
 iefde, waarmee
 tot de in zonde
 die vraag zoo:
 d in zonde viel,
 j gedreigd had,
 ft Hij door een
 ande de zonde
 zonde in
 it, of was
 ondeva-
 men weg,
 en vrije genade
 en door Zijn
 niet slechts de
 genstroom ge-
 at der zonde in
 patiëring van

kiest A. voor
 eene goedheid
 jk welbehagen,
 uitgaan, maar
 rmee God Zich
 en wereld.

van zaken zijn
 olgt der-
 ormeerde
 e genade
 orspron-
 g is". (Blz.

hierin de ge-
 eene goedheid is
 ORSPRONKE-
 ZIJN SCHEP-
 made is GEEN
 G.

blz. 36, waar
 heref. theologie
 gemeene gratie
 ij k e s c h e p -
 S.) We zou-
 nagen IN Zijn

belijdenis en

Schrift deze caricatuur-teekening te bestrijden, dat de
 gevallen wereld geen continuïteit meer heeft met de
 oorspronkelijke schepping. Hij wint dit steekspel glans-
 rijk, hoewel de werkelijke tegenstander zelfs niet ge-
 troffen is.

b. A. heeft beweerd, dat door sommigen in den Cal-
 viniatischen kring de consequentie wordt getrokken,
 dat de overheid zou regeeren bij de gratie van God al-
 machtig, maar niet bij de gratie van den gekruisigden
 en verhoogden Christus (blz. 45). A. heeft tegen de z e
 c o n s e q u e n t i e bezwaar en poneert, dat de over-
 heden regeeren bij de gratie van Christus. Voor wie
 het standpunt en de geschriften van A. kent is het dui-
 delijk, dat A. positie kiest tegen de scheiding van
 regeeren of bij de gratie van God almachting of bij de
 gratie van den Christus. Hij ziet deze beide afleidingen
 van de aardse regeermacht in één perspectief. Maar
 Prof. H. stelt het nu voor, alsof A. de opvatting van
 het regeeren bij de gratie van God zou bestrijden. Want
 Prof. H. zegt: „De aanval richt zich tegen het voor deze
 critiek (met de woorden: „deze critiek” bedoelt Prof. H.
 z'n tegenstander A. — J. M. S.) niet vaststaande feit,
 dat de overheid regeert bij de gratie van God almach-
 tigt”. (Blz. 46). Ieder voelt weer de ongeoorloofde ge-
 dachtersprong. Prof. H. zou hebben moeten aantonen:
 1e. dat A. zelf denkt in het alternatief: of regeeren bij
 Gods gunst, of bij de gunst van Christus; en 2e. dat A.
 het tweede lid als eigen opvatting kiezende, daarmee het
 eerste lid verwerpt.

c. Prof. Hepp's tegenstander B. (één der meest be-
 kende professoren) heeft geschreven, dat het verbond
 twee-zijdig is in z'n bestaan en voortbestaan, hoewel
 één-zijdig in z'n ontstaan als soevereine beschikking
 van God. Deze tweezijdigheid van het verbond wordt nu
 door Prof. H. aldus bestreden: „Immers, was het werk-
 verbond in zijn bestaan en voortbestaan tweezijdig, dan
 hield het bij den val op te bestaan, dan gold het niet
 tot in eeuwigheid, want de mensch onttrok er zich aan
 door zijn zonde”. (Blz. 74.) Maar deze bestrijding houdt
 alleen steek, WANNEER DE BEIDE PARTIJEN IN
 HET VERBOND ALS GELIJKWAARDIG GEZIEN
 WORDEN. Maar de gedachte van gelijkwaardigheid
 was juist door B. afgewezen, waar hij schreef: „God
 bindt Zich aan den mensch, de mensch bindt zich aan
 God, beiden doen dit in vrijheid, waarbij de vrijheid
 steeds bepaald wordt, in haar begrip, DOOR DEN
 GANSCH ONDERSCHIEDEN „AARD”.... van God
 en den mensch...”. (Kapitaal gezet door ons, S. Blz.
 73).

d. B. schreef ook ergens: „Want „Gabe” en „Aufgabe”
 blijven één”. Klaarblijkelijk was de bedoeling daarvan,
 dat gave en taak niet gescheiden mogen worden, dat
 elke gave een taak, een verplichting met zich meebrengt.
 Prof. Hepp echter maakt er een identificatie van, als
 hij zegt: „Niettemin moet ernstig bezwaar worden ge-
 maakt tegen de zinsnede: „Gabe” en „Aufgabe”, gave
 en taak blijven één. Ze kan alleen dan betekenis heb-
 ben, wanneer de taak zelf geheel en enkel als gave
 wordt opgevat. M. a. w. wanneer gratie slechts bevel is”.
 (Blz. 75 en 76.) Hier had toch moeten b e w e z e n
 worden, dat B. gave en taak identificeert. De uit-
 drukking: „blijven één” levert het bewijs nog niet. Of
 is het een identificatie van man en vrouw, als iemand
 zegt: in het huwelijk blijven man en vrouw één?

e. B. heeft nogal uitvoerig geschreven in verband
 met de algemeene genade over het medewerkerschap
 Gods. Prof. H. zegt dienaangaande: „Doch nimmer mag
 aan het voorzetsel „mede” in medewerking zulk een
 kracht worden verleend, dat de mensche
 een klein stukje alleen werkt,
 terwijl God het overgrote overige doet”. (Blz. 86. Spa-
 tiëring van ons, S.) Dit suggereert de gedachte, alsof
 B. dit zou beweerde hebben. Maar bewijs ontbreekt. Het-
 zelfde geldt van wat Prof. H. zegt op blz. 89: „Niets
 is er in het werken, dat van hen geëischt wordt, dat
 God niet in hen werkt. Het is onmogelijk aan te geven
 wat zij werken in onderscheiding van God. Arbeids-
 verdeeling bestaat er niet”. (Wij spati-
 eeren. S.) Voorzover mij bekend heeft B. zooiets nim-
 mer beweerd. Prof. H. toont ook niet aan dat het be-
 weerd is, trekt slechts conclusies, die in geen deele
 kloppen op den werkelijken stand van zaken.

Een geschrift, dat deze caricaturistische methode
 volgt, KAN niet overtuigen en zal steeds minder over-
 tuigen naarmate het nauwkeuriger bestudeerd wordt.

Over het apriorisme een volgend maal.

's-Gr. J. M. S.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN

Rosenberg en de „Belijdenisbeweging”.

Het Deutsche volk is niet „erbsündig”, maar
 „erbadlig”; de vertegenwoordigers van het Ari-
 sche ras zijn niet in zonde geboren, maar bezitten
 allen een overerfelijke, edele natuur.

Met deze woorden keerde Alfred Rosen-
 berg, de schrijver van den „Mythus des
 zwanzigsten Jahrhunderts”, de man,
 wiens „verdiensden” voor de ontwikkeling der na-
 tionaal-socialistische wereldbeschouwing met den
 hoogsten prijs der Deutsche natie beloond werden,
 zich op den jongsten partijdag te Neurenberg,
 tegen de belijders van het Christelijk geloof.

Enkele dagen voor het uitspreken van dit hemel-
 tergende oordeel verscheen van zijn hand een

werkje, waarin de Evangelische bestrijders van
 den „Mythus” antwoord ontvingen.

In den titel van deze brochure: „Protestant-
 sche Rempilger”, Protestantische pelgrims
 naar Rome, uit zich reeds de minachting, welke
 de voornaamste geestelijke leider der nationaal-
 socialistische partij voor zijn Christelijke tegen-
 standers bezit. „Verraders van Luther” scheldt
 hij hen: menschen, die het werk der Reformatie
 vernietigen, en liever de Jezuïten volgen dan de
 strijders voor de Deutsche vrijheid.

Met de „Katholieke vijanden” heeft Rosenberg
 vroeger in zijn boekje „An die Dunkelmänner un-
 sers Zeil”, Aan de Duisterlingen van onzen Tijd,
 „afgerekend”; hij wil nu de „Protestantsche
 bondgenooten” der „priesters en monniken” ont-
 maskeren!

De wijze, waarop de auteur van den „Mythus”
 ook ditmaal zich tegen zijn opponenten keert, is
 weinig verheffend. Verdachtmakingen wisselen met
 scheldwoorden en bedreigingen af. De haat tegen
 het Jodendom en de wrok tegen de Kerk beheer-
 schen het leven van den invloedrijken profeet der
 ras- en bloedleer, en drijven hem herhaaldelijk
 tot woedende aanvallen op het front der geloov-
 igen, die ook het Oude Testament als het Woord
 van God eeren.

Wanneer hij ergens leest, dat Jehovah Abraham
 uitverkoren heeft, en hem tot een groot volk
 maakte, en in dit volk de basis legde van een
 nieuw volk, dat niet uit het bloed, maar uit den
 Heiligen Geest leeft, barst hij in gruwelijke laster-
 taal los: „Deze apenliefde voor Abraham, die zijn
 vrouw wilens en wetens aan Pharaon koppelde
 en voor souteneur speelde, is het symptoom eener
 dusdanige bloedvergifting van het Deutsche volk,
 dat slechts een radicale kuur Deutschland voor
 het kwaad bewaren kan, dat het door een dergel-
 ijke kruiperij den weg voor de moderne Joodsche
 zwendelaars bereidt... Door het vuile kanaal van
 het oude Jodendom wil de tegenwoordige wereld
 niet gaan, en zij zal daar ook niet doorgaan —
 niettegenstaande de inspanning der Apologeten-
 centrale.”

Welk een geloofsmoed bezitten de strijders, die
 ondanks den smaad hun aangedaan, blijven ge-
 tuigen van Gods beloften en opkomen voor de
 erkenning van Gods Wet!

„De beste verdediging is de aanval”. Deze tac-
 tiek wil ook Rosenberg toepassen. Daarom over-
 laadt hij de Kerk met grove verwijten, en be-
 schuldigt hij haar dienaren van ontrouw en valsch
 gedrag. „Slechte bastaarden van Rabbinen en
 Jezuïten” heeten zij in zijn mond; zij behooren
 volgens deze „edele natuur” tot de onderwereld
 in de samenleving der geesten, tot het uitgaans-
 el der geestelijke maatschappij.

De „Protestantsche Kerk” moet de aanklacht
 hooren, dat zij nooit de bedreigers der Deutsche
 volksgemeenschap weerstaan heeft, dat zij zelfs
 dikwijls gemeene zaak met die booze machten
 maakte. „De marxistische revolutie onderging zij
 zonder verzet... de leiding der Kerk zag blij-
 baar in de Internationale geen gevaar voor het
 geloof. De nationaal-socialistische volksverheffing
 echter, werd met vijandelijke oogen aanschouwd
 en verwekte bij haar een heftige reactie; tegen
 de beweging, welke Deutschland uit de schande
 der vernedering verlost, verhief zij haar stem
 van „vervolgde Kerk”. Er is, schrijft Rosenberg,
 maar één conclusie mogelijk: „De prediking aan
 de proletariërs der geheele wereld, de leer der
 internationale humaniteit, moet innerlijk verwant
 zijn aan de kerkelijke verkondiging aan „alle vol-
 keren” zonder onderscheid, aan de leer der er-
 zonde en de daaruit voortvloeiende eisch tot boet-
 vaardigheid der menschen — in dit bijzondere
 geval der Duitschers, van wie de Kerk meent, dat
 zij voor hen zorgen moet”.

Zoo schrijft Rosenberg kerkgeschiedenis en leert
 hij theologie!

Het tegenwoordige régime staat antithetisch te-
 genover het vroegere Deutschland, en stelt iedere
 organisatie, die voor de „overname der macht”
 bestond, verantwoordelijk voor de ellende, welke
 over het Rijk gekomen is. Het wil alle oude ver-
 banden ontbinden, het eischt de algeheele oplos-
 sing der bestaande formaties, en kan alleen die
 vormen dullen, welke zijn eigen hand gekneet
 heeft.

Ook de Kerk moet van haar fundamenteen los-
 geslagen worden. Daarom trachten de vijanden
 haar te ketenen aan stelsels, tegen welke zij
 de massa het gemakkelijkst in beweging kunnen
 brengen. De bolsjewist bindt haar aan het kapi-
 talisme, de nationaal-socialist aan het marxisme
 en het Jodendom. In hun val, zoo wordt gehoopt,
 zullen deze systemen de Kerk meesleuren.

De „Protestantsche Kerk” heeft echter meer
 weerstand geboden dan Rosenberg verwacht had.
 Vandaar zijn hernieuwde pogingen om het volk
 te doordringen met de gedachte, dat de tegen-

1) Zie „De Reformatie” van 17 Mei 1935 e.v. nummers.
 2) Bedoeld is vooral Dr. Küneth, de schrijver van „Ant-
 wort auf den Mythus”, de leider der „Apologeten-Centrale”.
 Zie aantekening 1).

woordige Kerk, vanwege haar „internatio-
 naal karakter”, een belemmering is voor den
 gezonden groei van het „ontwaakte Deutschland”.

„Internationaal”, dat beteekent bij Rosenberg en
 de zijnen: anti-nationaal. De tegenstelling is ab-
 soluut; het woord „internationaal” heeft in het
 Derde Rijk een zeer gehaten klank. Internationaal
 zijn de krachten, die een volk verderven. Inter-
 nationaal is het marxisme, het Jodendom; inter-
 nationaal is ook het Rooms-Katholicisme.

Deze drie machten bepalen volgens Rosenberg
 het tegenwoordige karakter der „Protestantsche
 Kerk”; ze hebben het levenswerk van Luther aan-
 gelast en dreigen het geheel te vernielen.

De Kerk zal een nationale Kerk, dit is een
 aan het volk gebonden Kerk, zijn, of niet
 zijn. De Kerk zal, zoo heel het, de belangen van
 het volk dienen, of ophouden te bestaan. En zoo-
 lang zij voortgaat met te arbeiden aan de „Juda-
 isering” van het Christendom en „aan de ver-
 rooiming” van de erfenis, welke Luther na-
 gelaten heeft, „is redding niet mogelijk”.

Wat Rosenberg zegt, is „absolute waarheid”, om-
 dat hij het zegt; aan zijn uitspraken moet ieder
 onvoorwaardelijk geloof schenken. Hij dicteert ge-
 schiedenis. Hoort slechts! „Hoe men ook over de
 houding der orthodoxe evangelische leiding der
 Kerken oordeelen mag, zij zelf staat heden reeds
 in het klare licht der historiebeschouwing en daar-
 mede is een einde aan de uitgesproken aanmati-
 gende bewering gekomen, dat het Deutsche Rijk
 verantwoordig aan de Kerk schuldig zou zijn
 en niet, omgekeerd, de Kerk aan het Deutsche
 volk, dat zich dikwijls... tegen haar wil in, al
 strijdend den weg naar de eer en de vrijheid
 baande. De historische vraag: wat heeft de evan-
 gelische kerk gedaan, om met al haar kracht tegen
 de atheïstische Internationale op te treden? — zij
 is reeds beantwoord. Geen pogingen om de waar-
 heid te verbergen, door nu dapperheid te toonen,
 kunnen 't feit ongedaan maken, dat de Kerk in d
 uren, waarin over het lot van Deutschland besl
 werd, absoluut in gebreke bleef”.

„Hier”, luidt het verder, „ligt de diepste grond
 voor de innerlijke afwijding, „niet van de religie,
 maar wel van de kerkelijke ambtenaren”. „Hoe
 kan”, vraagt hij, „het volk in tijden van zware
 verdrukking krachten verzamelen, wanneer de ver-
 zorgers van zijn ziel hem geen kracht kunnen
 schenken? Wanneer zij slechts preeken opzeggen,
 die uit citaten van psalmen samengesteld
 zijn, waaraan elk begrip voor een verstaan van
 de nooden van den tijd gemist wordt”. Niet de-
 genen, die zeggen, dat zij voor de belijdenis op-
 komen, niet de prelaten van het centrum en de
 „belijdende” bisschoppen der evangelische Kerken,
 vervolgt Rosenberg zijn betoog, hebben de religie
 gered, „maar het Deutsche volk, dat aan de ver-
 twijfelden weer het geloof in het leven schonk,
 toen de protestantsche leugendomees hand in
 hand met de joodsche democratie gingen en de
 menschen der „belijdenisbeweging” de „belijde-
 nis” voor zichzelf behielden, hebben, door zich
 zelf geestelijk te helpen, de redding verricht. Het
 resultaat dezer groote zelfverlossing was, dat
 men zich afwendde van hen, die op zulk een be-
 schamende wijze in hun taak tekort geschoten
 waren”.

Kvamen deze „mislukte leiders” nu, zoo vraagt
 de auteur van den Mythus, tot bezinning? Zochten
 zij gemeenschap met de strijdende nationaal-socia-
 listen, „die de geloofskracht van miljoenen weer
 herstelden”? Het antwoord van Rosenberg op deze
 vragen is een beslist: neen!

De menschen der belijdenisbeweging, oordeelt
 hij, reageerden op den arbeid der „zegevierende
 volksgenooten”, die „nieuwe vormen voor hun
 innerlijk, herboren leven zochten en de oude
 vrome spreken afwezen, met een krachtadige
 inspanning om het opbruiseende godsdienstige ge-
 voel weer in de ruimte te persen, waarbinnen
 de religieuze oud-testamentische tyrannie haar
 macht uitoefent”. Het resultaat is dat „de wet, de
 openbaring, de kerk, de belijdenis tegenwoordig
 wederom dogmatisch boven alle levensrechten
 van het om innerlijke en uitwendige vrijheid wor-
 stelende Deutsche volk, staan. Daarmede hebben
 de „duisterlingen in dienst van het roomsche prin-
 cipe, nieuwe bondgenooten gevonden, en — de
 reformatie en de revolutie van Maarten Luther
 wordt thans hoe langer hoe meer door zijn tegen-
 woordige toonaangevende volgelingen, aan die
 lieden overgeleverd”.

„Zoo zijn de feiten, besluit Rosenberg zijn felle
 aanklacht, en wijl dat, ondanks alle pogingen tot
 loochening, zoo is, daarom, zijn de duizendvou-
 dige getuigenissen voor de roomsch-protestantsche
 tegenformatie symptomen van een beslissenden
 strijd op het terrein van den geest”.

„Wij kunnen hem niet ontgaan. Wij willen het
 ook niet meer. Hij is onafwendbaar.”

Deze aanhalingen geven de meening van Rosen-
 berg over de Kerk, welke aan haar belijdenis
 trouw blijft, duidelijk weer. Zij heeft van hem
 niets goeds te verwachten.

Maar, wordt dikwijls aangevoerd, de nationaal-
 socialistische leiders beweren toch met nadruk,
 dat zij de religie uit de klauwen van het bolsje-